

โฝงแฝง (*Senna hirsuta* Linn.)

อาจารย์อนุสรรา พงศ์จันตา
สำนักวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

โฝงแฝง (*Senna hirsuta* Linn.) ชื่อพื้นเมืองเรียก ขี้เหล็กขน หน้ำสุรินทร์ ชื่อไทยเรียกว่า ดับพิษ
รางจืดต้น อยู่ในวงศ์ LEGUMINOSAE-CAESALPINIOIDEAE ลักษณะต้นเป็นไม้พุ่มขนาดเล็ก หรือพืชรัดเลื้อย

ต้นโฝงแฝง จัดเป็นไม้ล้มลุกหรือไม้พุ่มขนาดเล็ก มีความสูงของต้นประมาณ 2.5-3 เมตร ลำต้นตั้งตรง
มีขน และมีกลิ่นเหม็นเขียว โดยมักพบขึ้นทั่วไปในพื้นที่ริมป่า ตามป่าละเมาะ หรือในพื้นที่เสื่อมโทรม สภาพดิน
เหนียวปนดินลูกรัง เช่น ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เป็นต้น

รูปที่ 1 : ลักษณะของต้นโฝงแฝง

ใบโฝงแฝง ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกเรียงสลับ มีใบย่อยประมาณ 4-5 คู่ โดยคู่บนสุดจะมีใบขนาดใหญ่กว่า คู่ล่าง ๆ จะมีขนาดรองลงมา ลักษณะของใบย่อยเป็นรูปไข่ รูปขอบขนาน รูปขอบขนานแกมรูปไข่ หรือเป็นรูปใบหอก มีขนาดกว้างประมาณ 1.7-4.3 เซนติเมตรและยาวประมาณ 3.3-10.8 เซนติเมตร แผ่นใบมีขนละเอียดยาวประมาณ 1-1.5 มิลลิเมตร ขึ้นปกคลุมอยู่หนาแน่นทั้งสองด้าน ก้านใบยาวประมาณ 1.7-4.3 เซนติเมตร

รูปที่ 2 : ลักษณะของใบโฝงแฝง

ดอกโฝงแฝง ออกดอกเป็นช่อตามซอกใบใกล้ปลายกิ่ง ช่อดอกมีดอกย่อยประมาณ 2-4 ดอก กลีบดอกเป็นสีเหลืองสด อับเรณูเป็นสีน้ำตาลแกมสีเหลือง ส่วนยอดเกสรเพศเมียเป็นสีเขียวอ่อน ก้านชูเกสรเพศเมียมีปุยขนยาวสีขาว

รูปที่ 3 : ลักษณะของดอกโฝงแฝง

ผลโฝงแฝง ลักษณะของผลเป็นฝักโค้งเล็กน้อย มีขนละเอียดปกคลุมอยู่หนาแน่น ขอบเป็นสันเหลี่ยม ภายในผลมีเมล็ดเป็นจำนวนมาก เมล็ดเป็นสีม่วงดำ มีรูปร่างแบนและมีขนาดกว้างประมาณ 2 มิลลิเมตรและยาวประมาณ 3 มิลลิเมตร

รูปที่ 4 : ลักษณะของผลโฝงแฝง

โฝงเผงมีถิ่นกำเนิดในอเมริกาใต้ ขึ้นกระจายทั่วไปเป็นวัชพืชในเขตร้อนชื้น ในไทยพบทั่วทุกภาค แต่ไม่หนาแน่นมากนัก สรรพคุณทางยาพื้นบ้านล้านนา ใช้ ใบ ผสมใบหรือรากขางครึ่ง บดเป็นผงละเอียด ทำเป็นยาลูกกลอน กินแก้ไข้ ชาวเขาเผ่าลีซอ ใช้ทั้งต้น ต้มน้ำให้สตรีหลังคลอดดื่ม ยาพื้นบ้านใช้ ราก ผ่น้ำกินแก้เบื่อเมา(4) จากการสำรวจพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน ที่ตำบลทุ่งก่อ กิ่งอำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย โดยโครงการจัดตั้งสวนพฤกษศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย พบว่าในชุมชนทุ่งก่อ ยังเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม และใช้สมุนไพรในการรักษาโรคบางชนิด ซึ่งเมื่อได้ทำการสำรวจพบว่า ผู้เฒ่าผู้แก่ได้ใช้โฝงเผงในการรักษาโรคตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษโดยการที่ใช้ใบสด มาตำให้ละเอียดแล้วนำมาพอกหรือทา รักษาอาการแก้คัน ถอนพิษงู ตะขาบ รักษาตุ่มอีสุกอีใส ลดอาการอักเสบของฝี หนอง รักษาโรคกลากเกลื้อน ลดอาการปวดที่เกิดจากแมลงสัตว์กัดต่อย ผลจากเชื้อรา ห้ามเลือด ใบสดนำมาต้มน้ำดื่มเพื่อแก้ไข้ ลดเสมหะในลำคอ รักษาโรคภูมิแพ้(1, 2)

พืชสกุล Senna หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งคือพืชสกุลขึ้นเหล็ก เป็นพืชกลุ่มที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตคนไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และมีการนำพืชสกุลนี้มาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันหลายอย่าง อาทิเช่น ใช้เป็นยาสมุนไพรรักษาโรคในรูปแบบต่างๆ ได้แก่ โฝงเผง (*Senna hirsuta*) ขึ้นเหล็กเลือด (*S. timoriensis*) ใช้ประกอบอาหาร เช่น ขึ้นเหล็ก (*S. siamea*) ผักหวานบ้าน (*S. sophora*) ชุมเห็ดเทศ (*S. alata*) ใช้เป็นเครื่องดื่มและอาหารว่าง เช่น ชุมเห็ดไทย (*S. tora*) ขึ้นเหล็ก มะขามแขก (*S. alexandrina*) นอกจากนี้ยังสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องสำอางและอื่นๆ จากการศึกษาวิจัยพบว่าสารสกัดจากพืชในกลุ่มนี้ *Senna bicapsularis* L. มีฤทธิ์ในการต้านอนุมูลอิสระ(5) สารสกัดจากใบขึ้นเหล็กสามารถลดระดับน้ำตาลในเลือด(6) และฤทธิ์ในการยับยั้งการเจริญเติบโตของแบคทีเรีย ชุมเห็ดเทศ (*Senna alata* (L.) Roxb.) ในส่วนใบและช่อดอกมีสรรพคุณทางสมุนไพรเป็นยาระบาย เมล็ดบรรเทาอาการท้องผูกและรักษาโรคผิวหนัง ใบรักษากลากเกลื้อน ฝีและแผลพุพอง ยับยั้งแบคทีเรียก่อโรคผิวหนังบางชนิด เช่น *P. acnes*, *S. aureus*, MRSA และ *S. epidermis* (7)

รูปที่ 5 : ยาหม่องโฝงเผง

ยาหม่องโฝงแฝง เป็นผลิตภัณฑ์สุขภาพที่พัฒนาจากภูมิปัญญาการใช้โฝงแฝงในการรักษาอาการทางผิวหนัง โดยสำนักวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ได้นำโฝงแฝงจากสวนสาธารณะสุขรักษ์สมุนไพรมาทำการสกัดและเป็นส่วนผสมในการทำยาหม่องสมุนไพรมะจากโฝงแฝง เพื่อใช้ในการรักษาอาการผื่นคัน ลดอาการปวด อาการแพ้และอาการอักเสบที่เกิดจากแมลงสัตว์กัดต่อย และต่อยอดงานวิจัยเพื่อศึกษาสรรพคุณเพิ่มเติม เพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับพืชจากภูมิปัญญาท้องถิ่น อีกทั้งการถ่ายทอดเทคโนโลยีการทำผลิตภัณฑ์สุขภาพสู่ชุมชน และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลนางแล เพื่อให้กลุ่มผู้สูงอายุและบุคคลที่สนใจได้นำมาใช้และร่วมกันจัดทำผลิตภัณฑ์เพื่อสุขภาพต่อไป

รูปที่ 6 : การถ่ายทอดสู่ชุมชน

รูปที่ 7 : การพัฒนาผลิตภัณฑ์ในห้องปฏิบัติการ

เอกสารอ้างอิง

- 1.) เล็ก แสงมีอานุภาพ,ศรีวรรณ ไชยสุข, จิตติพร ทศนิยากร. พืชศาสตร์พื้นบ้านของชาวพื้นเมืองในตำบลทุ่งก่อ กิ่งอำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย. รายงานวิจัยโครงการพัฒนาการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ประยุกต์ในสถาบันราชภัฏ. 2544.
- 2.) รณิดา ปิงเมือง. การศึกษาแนวทางการยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพร กรณีศึกษา: การใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรโพงผางตามภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาของชุมชนบ้านป่าห้า ตำบลทุ่งก่อ กิ่งอำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย สถาบันราชภัฏเชียงราย,เชียงราย. 2545.
- 3.) ศรีวรรณ ไชยสุข และคณะ. รายงานการดำเนินโครงการส่งเสริมการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากชาวพื้นบ้านในตำบลทุ่งก่อ กิ่งอำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย. สถาบันราชภัฏเชียงราย,เชียงราย. 2546.
- 4.) http://pharmacy.mahidol.ac.th/siri/index.php?page=search_detail&medicinal_id=387.
- 5.) Yin Wei Mark LOC. Antioxidant and antibacterial activities of hibiscus (*Hibiscus rosa-sinensis* L.) and Cassia (*Senna bispularis* L.) flower extract. *Journal of King Saud University Science*. 2013;25:275-82.
- 6.) อำพา เหลืองภิรมย์ .ฤทธิ์การลดระดับกลูโคสในเลือดของสารสกัดใบขี้เหล็ก(*Senna siamea* L.)ในหนูแรท. *KKu Res J*. Jan - Mar 2006;11(1):77-83.
- 7.) ณรงค์ศักดิ์ สารใจ. ผลของสารสกัดสมุนไพรบางชนิดต่อการเจริญเติบโตของแบคทีเรียก่อโรค. *วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต,สาขาวิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,เชียงใหม่*. 2553.